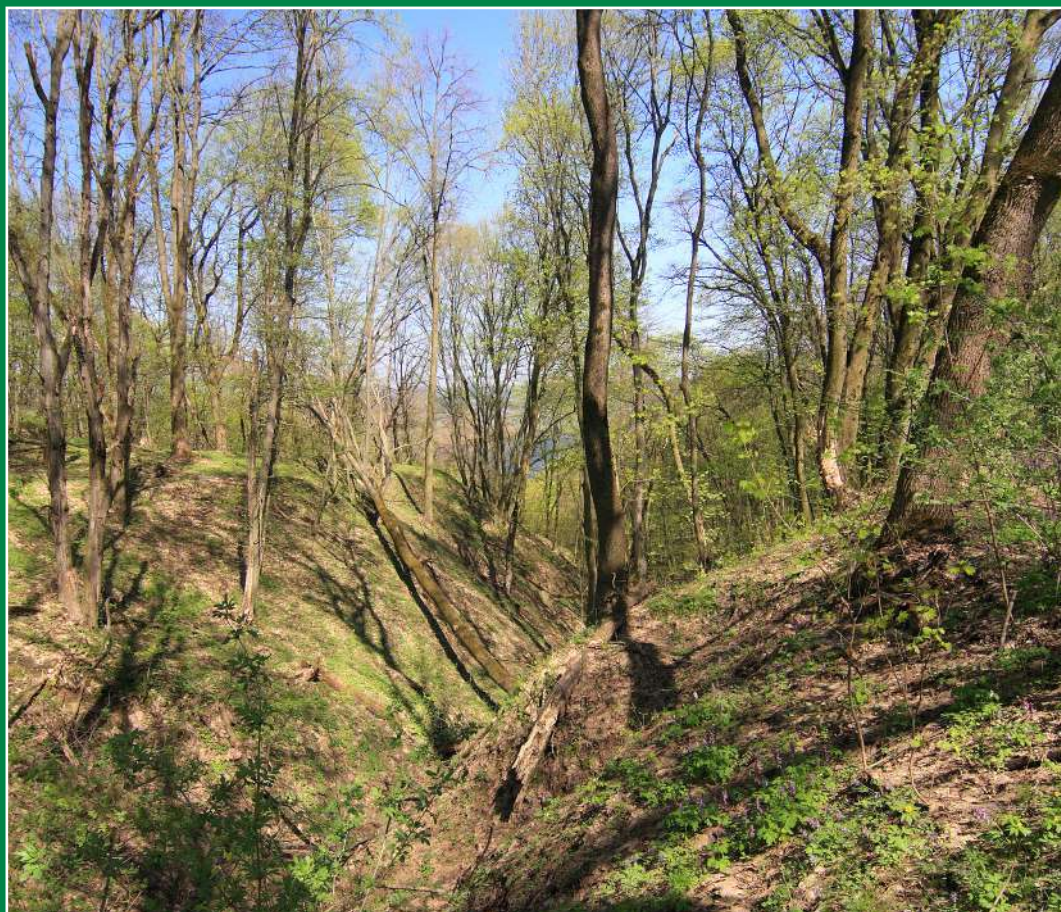

Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на природно-заповідних територіях

**Матеріали конференції, присвяченої 100-річчю
Канівського природного заповідника**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий центр “Інститут біології та медицини”
Канівський природний заповідник
ГО “Українська природоохоронна група” (UNCG)

Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на природно-заповідних територіях

Матеріали конференції, присвяченої 100-річчю
Канівського природного заповідника

Чернівці “Друк Арт”
2023

УДК 502.4/502.7(477)
3-41

Рекомендовано до друку Науково-технічною радою Канівського природного заповідника
(протокол № 3 від 9.11.2023 р.).

Рецензенти:

А. Б. Чаплигіна, доктор біол. наук, проф., завідувач кафедри зоології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

В. А. Соломаха, доктор біол. наук, проф., провідний науковий співробітник відділу охорони ландшафтів, збереження біорізноманіття і природозаповідання Інституту агроекології і природокористування НААН України.

Науковий редактор:

В. М. Грищенко, канд. біол. наук, с.н.с., заступник директора з наукової роботи Канівського природного заповідника.

Редакційна колегія:

В. М. Грищенко, канд. біол. наук, с.н.с.; **М. М. Борисенко**, доктор філософії; **О. В. Василюк**; **В. П. Пилипенко**, канд. наук з держуправління; **В. Л. Шевчик**, канд. біол. наук, с.н.с.; **Є. Д. Яблоновська-Грищенко**, канд. біол. наук.

Секретар редакційної колегії:

Є. Д. Яблоновська-Грищенко, канд. біол. наук.

Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на при-
3-41 родно-заповідних територіях. Матеріали конференції, присвяченої
100-річчю Канівського природного заповідника (21–23 вересня 2023 р.,
м. Канів, Черкаська область) / ред. В. М. Грищенко. – Чернівці :
Друк Арт, 2023. – 208 с. (Серія: “Conservation Biology in Ukraine”. –
Вип. 36).

ISBN 978-617-8129-59-0

У збірнику статей представлені результати вивчення рідкісних видів у різних регіонах України, наукових досліджень у заповідниках, національних природних парках та інших природно-заповідних територіях, обговорюються актуальні питання охорони природи.

Для співробітників наукових установ, викладачів і студентів природничих спеціальностей закладів вищої освіти, вчителів біології та географії загальноосвітніх шкіл, екологів і краєзнавців.

УДК 502.4/502.7(477)

Saving biological and landscape diversity in protected areas. Materials of the conference dedicated to the 100th anniversary of the Kaniv Nature Reserve. – Chernivtsi : Druk Art, 2023. – 208 p. (Series: “Conservation Biology in Ukraine”. – Is. 36).

ISBN 978-617-8129-59-0

© Канівський природний заповідник, 2023
© Колектив авторів, 2023

- Кривоглавий З.В., Киселюк О.І., Косило Р.Д. 1995. Вплив господарської діяльності на лісову орнітофауну в умовах Карпатського природного національного парку. - Пробл. вивч. та охор. птахів. Мат-ли конф. Львів-Чернівці. 80-81.
- Кривоглавий З.В., Косило Р.Д. 1994. Сучасний стан та охорона глухаря в Карпатському національному парку. - Мат-ли І конф. молодих орнітол. України. Чернівці. 37-38.
- Кузьменко Ю.В. 2016. Обліки сов під час нетривалих виїздів в Українські Карпати у 2015 році. - Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли Третьої міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 трав. 2016 р.). Чернівці. 165-167.
- Скільський І.В., Мелешук Л.І. 2015. Загальні особливості фауни національного природного парку "Вижницький" у межах ділянок Лопушанського нафтового родовища. - Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли Другої міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квіт. 2015 р.). Чернівці. 341-376.
- Скільський І.В., Мелешук Л.І., Ташук М.В. 2015. Созологічні особливості фауни хребетних Лопушнянського та Мигівського лісництв (Чернівецька область) в аспекті розширення території національного природного парку "Вижницький" за рахунок приєднання пралісових ділянок. - Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли Другої міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 квіт. 2015 р.). Чернівці. 296-306.
- Скільський І.В., Ташук М.В., Мелешук Л.І., Стратій В.І., Думітраш А.В. 2014. Фауна хребетних національного природного парку "Вижницький": Сучасний стан, категорії охорони. - Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Мат-ли Першої міжнар. наук.-практ. конфер. (10-12 квітня 2014 р.). Чернівці. 168-186.
- Скільський І.В., Юзик А.В., Термена І.Б., Атаманюк М.С. 2016. Знахідки птахів із Червоної книги України в Чернівецькій області та прилеглих територіях. - Авіфауна України. 7: 60-63.
- Страутман Ф.И. 1954. Птицы Советских Карпат. К.: Изд-во АН УССР. 322 с.
- Федоренко А.П., Рогатко І.В. 1990. Забезпеченість збереження генофонду рідкісних видів наземних хребетних у Карпатському державному природному національному парку. - Нац. парки, їх багатofункц. знач. і пробл. охор. прир. Мат-ли конф. Яремча. 96-97.
- Чвак Т.В., Сребродольська Н.І. 1981. Чисельність горобиних птахів хвойних лісів Чорногори. - Екосистеми карпатського високогір'я, їх оптимізація і охорона. Вісн. Львів ун-ту. Сер. біол. 2: 91-96.
- Юзик Д.І. 2019. Еколого-фауністичний аналіз орнітофауни національного природного парку "Черемоський" та околиць. - Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". 21: 242-249.
- Darras K., Batory P., Furnas B.J., Grass I., Mulyani Y.A., Tscharnkte T. 2019. Autonomous sound recording outperforms human observation for sampling birds: a systematic map and user guide. - Ecological Applications. 29 (6): e01954.
- K. Lisa Yang Center for Conservation Bioacoustics at the Cornell Lab of Ornithology. 2023. Raven Pro: Interactive Sound Analysis Software (Version 1.6.4) [Computer software]. Ithaca, NY: The Cornell Lab of Ornithology. Available from <https://ravensoundsoftware.com/>.
- Robinson W.D., Lees A.C., Blake J.G. 2018. Surveying tropical birds is much harder than you think: a primer of best practices. - Biotropica. 50 (6): 846-849.

СУЧАСНИЙ СТАН ІХТІОФАУНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ПІРЯТИНСЬКИЙ"

А.В. Герасимова, А.В. Подобайло

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий центр "Інститут біології та медицини",
alinagerasimova98@gmail.com, podobaylo@knu.ua*

Природно-заповідні території, зокрема національні природні парки, створені з метою охорони, відтворення та ефективного використання природних комплексів, що мають природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність, є осередками

постійного збереження та моніторингу ключових видів аборигенної флори та фауни, в тому числі іхтіофауни. Національний природний парк “Пирятинський”, який охороняє долину річки Удай та її притоки, розташовану в адміністративних межах Пирятинського району Полтавської області, є одним із таких важливих місць. Одним з головних завдань його є охорона водно-болотних угідь. Зміни іхтіофауни є важливим індикатором змін у цих екосистемах.

Важливість цього дослідження полягає в необхідності вивчення багатства видів риб національного парку як основи для організації моніторингу важливих груп водно-болотних хребетних тварин, які потребують охорони.

Метою роботи було визначення видового багатства, видового різноманіття, відносної чисельності та розподілу, екологічних груп риб річок Удай і Перевід у межах НПП “Пирятинський”.

Відлови та спостереження проводилися у 2020–2022 рр. на 14 гідробіологічних станціях на самому Удаї та його притоках: Кроти, Гурбинці, Леляки, Сумський міст, Велика Круча, Повстин, Залізничний міст, Сасинівка, о-в Масальський, Гідропост, Дейманівка, Калинів міст, Кейбалівка, Давидівка.

Всього за 3 роки досліджень було виловлено 3825 екземплярів риб. Видовий склад іхтіофауни р. Удай налічує 29 видів кісткових риб. В уловах 2020 р. на р. Удай та р. Перевід на території НПП “Пирятинський” виявлено 18 видів риб, що належать до 6 родин. У 2021 р. виловлено 13 видів риб, які належать до 4 родин. У 2022 р. виловлено 22 види риб, які належать до 6 родин.

У 2020 р. у п’ятірку найчисельніших видів увійшли гірчак європейський (*Rhodeus amarus*), плітка звичайна (*Rutilus rutilus*), пічкур звичайний (*Gobio gobio*), верховодка звичайна (*Alburnus alburnus*) та вівсянка (*Leucaspis delineatus*). У 2021 р. – гірчак європейський, краснопірка (*Scardinius erythrophthalmus*), верховодка звичайна, плоскирка (*Blicca bjoerkna*) і плітка звичайна. У 2022 р. найбільш масовим видом став гірчак європейський, на другому місці за кількістю особин опинився пічкур. Крім того, масовими є такі види як верховодка звичайна та краснопірка.

Іхтіофауна р. Удай характеризується високим видовим різноманіттям. Воно дозволяє нам охарактеризувати не лише число видів з кожної станції, а й показати відносне поширення особин усередині угруповання. Таким чином, видове різноманіття може охарактеризувати те, наскільки збалансованим є угруповання щодо поширення особин за видами. Індекс видового різноманіття (MSA) риб на досліджуваних станціях змінювався в межах від 0,2 до 8,1 у 2020 р., від 0,6 до 7,1 у 2021 р. та від 1 до 3,53 у 2022 р. При обранні пріоритетів щодо охорони тих чи інших ділянок річки є необхідність враховувати як видове багатство риб, так і їх видове різноманіття.

По відношенню до фактора течії риби р. Удай та її приток діляться на 3 екологічні групи: лімнофіли, реофіли та загальнопрісноводні. Лімнофільна група зустрічається на 8 станціях (Кроти, Гурбинці, Леляки, Сумський міст, Велика Круча, Повстин, Залізничний міст, Сасинівка). Реофільна група фіксується на 10 станціях (Кроти, Гурбинці, Леляки, о-в Масальський, Велика Круча, Гідропост, Дейманівка, Залізничний міст, Калинів міст та Сасинівка). Загальнопрісноводна група переважає на всіх станціях за кількістю видів у період дослідження (14 видів). Найбільшу кількість видів цієї групи було зафіксовано на станціях Леляки, Повстин, Залізничний міст, Велика Круча.

За період дослідження 2020–2022 рр. нами були виявлені риби з такими типами нересту за терміном і характером: весняний одноразовий нерест, весняний порційний нерест та весняно-літній порційний нерест. У 2020 та 2021 рр. досліджено наступні типи. Весняний одноразовий нерест: краснопірка звичайна, плоскирка, гірчак європейський, в’язь звичайний (*Leuciscus idus*), щипівка звичайна (*Cobitis taenia*), вівсянка. Весняно-літній нерест: йорж зви-

чайний (*Gymnocephalus cernuus*), бобирець дніпровський (*Petroleuciscus borysthenticus*). Весняний порційний нерест: плітка звичайна, окунь звичайний (*Perca fluviatilis*), шука звичайна (*Esox lucius*). У 2022 р. весняний одноразовий нерест: краснопірка звичайна, плоскирка, гірчак європейський, щипавка звичайна, вівсьянка, в'язь звичайний, в'юн звичайний (*Misgurnus fossilis*), ротань-головешка (*Percottus glenii*). Весняно-літній нерест: йорж, бобирець дніпровський, верховодка звичайна, пічкур звичайний, пічкур білоперий (*Romanogobio albipinnatus*), лин (*Tinca tinca*), карась золотистий (*Carassius carassius*), карась сріблястий (*C. gibelio*), чебачок амурський (*Pseudorasbora parva*), колючка триголкова (*Gasterosteus aculeatus*), колючка південна (*Pungitius platygaster*). Весняний порційний нерест: плітка звичайна, окунь звичайна, шука.

За вибором субстрату для нересту річок у межах НПП “Пирятинський” зареєстровано у 2022 р. наступні екологічні групи риб: фітофіли – 14 видів, псамофіли – 1 вид (пічкур звичайний), остракофіли – 1 вид (гірчак європейський), індіференти – 2 види (шука, окунь річковий). Групи фітофілів та остракофілів зустрічались майже на кожній із 14 гідробіологічних станцій. Групи псамофілів було зафіксовано на 10 станціях (Кроти, Гурбинці, Леляки, о-в Масальський, Велика Круча, Гідропост, Залізничний міст, Калинів міст, Дейманівка, Сасинівка). Види з групи індіферентів зареєстровано на 6 станціях (Кроти, Леляки, Кейбалівка, Велика Круча, Залізничний міст, Калинів міст). Можна побачити, що групи фітофілів та остракофілів є абсолютними домінантами. У 2022 р. фітофіли – 16 видів, псамофіли – 2 види (пічкур звичайний, пічкур білоперий), остракофіли – 1 вид (гірчак європейський), індіференти – 3 види (шука, окунь річковий, йорж звичайний). Групи фітофілів та остракофілів зустрічались майже на кожній із 14 гідробіологічних станцій.

Варто зазначити, що багато видів риб мають різноманітні уподобання в живленні в залежності від віку, розміру, сезону і навколишнього середовища. Тому поділ на екологічні групи по живленню досить умовний. Однак, можна виділити такі групи риб, у залежності від від того, яким об'єктам живлення віддається перевага: фітофаги, зоопланктонофаги, бентофаги та хижаки. Серед зареєстрованих нами видів присутні всі, окрім фітофагів. З виявлених видів найбільш чисельною групою риб для р. Удай та її приток є бентофаги – 13 видів, хижаки – 2 види (шука звичайна та річковий окунь). Крім того, присутній 1 вид з групи зоопланктонофагів (верховодка звичайна) – ті, що харчуються безхребетними, які живуть в товщі води. Найбільшу кількість бентофагів було зафіксовано на станції, яка розміщена в с. Леляки (10 видів), а найменшу – на станціях Велика Круча, Повстин, Калинів міст, Давидівка, Сасинівка. Група зоофітопланктонофагів представлена тільки одним видом (верховодка звичайна), зустрічається на 5 станціях (Кроти, Леляки, Кейбалівка, о-в Масальський, Велика Круча). У 2022 р. з виявлених видів найбільш чисельною групою риб для річок Удай та Перевід є бентофаги – 19 видів, хижаки – 2 види (шука звичайна та річковий окунь). Крім того, присутній один вид із групи зоопланктонофагів (верховодка звичайна). Найбільшу кількість бентофагів було зафіксовано на станціях Леляки, Кроти, Гурбинці (9 видів), а найменшу – на станції Калинів міст.

Отже, в період дослідження 2020–2022 рр. було відмічено екологічні групи риб: по відношенню до фактора течії – загальнопрісноводні, лімнофіли, реофіли, за об'єктами живлення – бентофаги, хижаки, зоопланктофаги, за вибором субстрату для нересту – псамофіли, остракофіли, індіференти, фітофіли, за терміном і характером нересту виявлено види риб з весняним одноразовим, весняним порційним та весняно-літнім порційним нерестом.

ЗМІСТ

Грищенко В.М. Канівський природний заповідник – сто років історії	3
Гаврилук Р.Б. Володимир Різниченко: громадський діяч і геолог, один із засновників Канівського заповідника	14

Ботаніка

Бумар Г.Й. Екологічні особливості та збереження реліктових видів <i>Salix lapponum</i> L. і <i>Salix myrtilloides</i> L. у Поліському природному заповіднику	19
Коструба Т.М., Чорна Г.А., Мамчур Т.В. Спонтанна флора Козачанського парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (Звенигородський район, Черкаська область)	22
Красова О.О., Шоль Г.Н. Флористичні та геоботанічні особливості пам'ятки природи “Відслонення аркозових пісковиків”	25
Мудрак О.В., Березовська Р.Л. Урочище “Княгиня” як осередок збереження фіторізноманіття Східного Поділля	29
Шиндер О.І. Історія вивчення флори Черкащини: естафета через чотири століття	34

Мікологія

Гребенщиків В.О. До питання організації охорони рідкісних макроміцетів	42
Кульша Ю.М. Мікологічний моніторинг та знахідки рідкісних видів грибів у Канівському природному заповіднику у 2013–2021 рр.	43
Плужник А.В., Джаган В.В. Сучасний стан дослідженості грибів Національного природного парку “Холодний Яр”	46

Зоологія

Брусенцова Н.О. Досвід фотомоніторингу активності тварин біля борсучої нори у національному природному парку “Тузлівські лимани” (Одеська область, Україна)	50
Височин М.О., Кузьменко Т.М., Струс Ю.М., Кузьо Г.О., Юзик Д.І. Акустичний моніторинг фонових видів птахів в Українських Карпатах: методика, проблеми та попередні результати	52
Герасимова А., Подобайло А.В. Сучасний стан іхтіофауни національного природного парку “Пирятинський”	57
Говорун О.В. Фауна нічних лускокрилих (Insecta, Lepidoptera) території природного заповідника “Михайлівська цілина” за результатами експедицій у 2022 р.	60
Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Чисельність водоплавних і навколводних птахів, що зимують на Дніпрі в районі Канівської ГЕС, у зимові сезони 2014/2015 – 2021/2022 рр.	63
Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Зустрічі рідкісних і залітних видів птахів у Канівському природному заповіднику та його околицях у 2022–2023 рр.	72
Жила С. Вовк (<i>Canis lupus</i>) і падальники півночі Полісся	74
Загороднюк І.В. Ссавці з Черкащини в колекції ННПМ НАН України: динаміка надходжень за 100 років та оцінки інтенсивності досліджень	81
Казанник В.В. Результати середньозимового обліку водоплавних та біля водних птахів на каналі Бортницької станції аерації м. Києва у 2023 р.	89
Коцержинська І.М., Синявська І.О. Батрахо-герпетологічні дослідження в Деснянсько-Старогутському НПП і вплив воєнних дій на наукову та природоохоронну діяльність	92
Лисенко Р.В. Нові знахідки голих зяброногів (Branchiopoda: Anostraca) в 2023 р. на території Київської, Черкаської та Кіровоградської областей	96
Москаленко Ю.О. Огляд загальних тенденцій у зміні гніздової дендрофільної та кампофільної орнітофауни Олешківських пісків з кінця XIX ст.	98

Мякушко С.А. Механізми реагування популяцій гризунів на зміни середовища	104
Некрасова О.Д., Редінов К.О. Поширення мідянки звичайної <i>Coronella austriaca</i> Laurenti, 1768 в Миколаївській області	111
Паньков А.В., Худий О.І. Созологічна характеристика іхтіофауни водойм Києва та Київської області	118
Погребняк О.І., Курячий К.В., Сидоренко О.А. Зустрічі деяких охоронюваних видів риб і земноводних у басейні р. Казенний Торець	121
Смірнов Н.А., Зіненко О.І. Знахідки жаби прудкої <i>Rana dalmatina</i> (Anura: Ranidae) в Національному природному парку “Сколівські Бескиди”	125
Сурядна Н.М., Микитинець Г.І. Земноводні та плазуни заповідних територій півдня України	128

Екологія

Бельська О.В. Вплив кліматичних змін на стан екосистем Поліського природного заповідника	134
Борисенко М.М. Деякі кліматичні характеристики Канівського природного заповідника за матеріалами метеостанції в 1991–2020 рр.	138
Тесьолкіна Т.С., Семенова К.Ю., Вашека О.В., Хільшер М., Турсіос А., Ровель М., Папенброк Ю. Моніторинг вмісту важких металів у ґрунті та листках дерев Канівського природного заповідника ...	142
Яблоновська-Грищенко Є.Д., Грищенко В.М. Календар природи: середні строки настання основних фенологічних явищ у Канівському природному заповіднику за період 1991–2020 рр.	145

Геоморфологія

Багмет О.Б. Ритмічність екзогенних рельєфоутворювальних процесів правобережжя Канівського водосховища	152
---	-----

Природно-заповідні території

Гриб О.В. Характеристика об’єктів природно-заповідного фонду Миропільської селищної територіальної громади Житомирської області	161
Гриб О.В. Характеристика проєктованого ландшафтного заказника “Пліщин” (Житомирська область)	169
Шаповал В.В., Біатов А.П., Василюк О.В. Пожежі в біосферному заповіднику “Асканія-Нова” в період російської окупації	172

Історія охорони природи

Біляшівський М.М. Таємниці родинного листування: Київ 1920-х рр. у час російсько-радянської окупації за матеріалами родинного листування М.Ф. Біляшівського	181
Василюк О.В. Попередня нарада природників України (3–6 серпня 1918 р.): започаткування державної охорони природи в Україні	191

Екологічна освіта

Мартинівич В.В., Торшина О.В., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Взаємодія установ природно-заповідного фонду та освіти на прикладі співпраці Канівського природного заповідника і Канівської спеціалізованої І-ІІІ ступеня школи № 6 з поглибленим вивченням іноземних мов	197
Матушкіна Н.О., Проценко Ю.В., Ставський І.М. Платформа iNaturalist як інструмент екологічної освіти та дослідження локального біорізноманіття в Україні	199

Наукове видання

**Збереження біологічного
та ландшафтного різноманіття
на природно-заповідних
територіях**

**Матеріали конференції, присвяченої 100-річчю
Канівського природного заповідника
(21–23 вересня 2023 р.,
м. Канів, Черкаська область)**

Редактор В. М. Грищенко

Технічний редактор В. М. Грищенко

Дизайн і верстка – Є. Д. Яблоновська-Грищенко, В. М. Грищенко

Малюнок на обкладинці та колонтитулах Є. Д. Яблоновської-Грищенко

Фото на обкладинці В. М. Грищенка

Підготовка до друку В. М. Дворського, А. В. Добрянського

Підписано до друку 27.12.2023. Формат 70x100/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 23,87. Тираж 100 прим. Зам. 231867.

Видавець ТОВ «Друк Арт»

58018 Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д, т. 585-432

Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.

Виготовлювач ФОП Варвус В.В.

